

УДК 94(477.83/.86)“1900”

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ ГАЛИЧИНИ І ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Висвітлено взаємини українських діячів Галичини і підросійської України на початку ХХ ст., до Першої світової війни. Звернуто увагу на основні форми, успіхи і труднощі у відносинах української інтелігенції по обидва боки австро-російського кордону, що сприяли утвердженню ідеї української національної єдності в суспільній свідомості галичан.

Ключові слова: український національний рух, діяч, Галичина.

У сучасній історіографії посилюється інтерес до вивчення національного руху ХІХ – початку ХХ ст., взаємин між українськими діячами обох Збруча. В українській політичній термінології національна єдність, що є однією з основоположних складових національної ідеї, трактується як “соборність”. Втілення ідеї національної єдності України видавалося проблематичним на зламі ХІХ–ХХ ст. Про це, зокрема, відверто писав І. Франко в 1900 р., що ідеал національної самостійності “з нашої теперішньої перспективи поза межами можливого”, водночас закликав “вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього...”¹. Існування потенційної небезпеки створення “двох національностей на одній етнографічній основі” визнавав М. Грушевський у статті “Галичина і Україна” (1906)². Ідея соборності України була проголошена на уламках Російської та Австро-Угорської імперій у січні 1919 р., але на практиці більшість етнічних українських земель опинилися в межах єдиної Української РСР після Другої світової війни. Попри значне пошвавлення наукових зацікавлень до національного руху, питання взаємин галичан з наддніпрянськими українцями, за посередництва яких відбувалося утвердження української національної самосвідомості, не знайшли достатнього відображення в науковій літературі. Це стосується, зокрема, початку ХХ ст., коли наддніпрянсько-галицькі стосунки напередодні Першої світової війни активізувалися. Обрана тема привертала увагу дослідників³, але й досі викликає науковий і суспільно-політичний інтерес.

¹ Франко І. Поза межами можливого / І. Франко // Вивід прав України. – Львів, 1991. – С. 77.

² Грушевський М. З біжучої хвилі. Статі й замітки на теми дня 1905–6 р. / М. Грушевський. – Київ, 1907. – С. 122, 123.

³ Дорошенко В. Галичина й Велика Україна. Звязки й зносини наддніпрянських Українців із наддністрянськими та участь їх у культурнім і громадським життю Галичини (Короткий історичний огляд) / В. Дорошенко // Календар-альманах “Дніпро”. 1924. – Львів, 1924. – С. 5–23; Патер І. Наддніпрянська політична еміграція у Львові на початку ХХ століття / І. Патер // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 291–303; Качмар Л. Наддніпрянська політична еміграція в

Контакти між наддніпрянськими і галицькими діячами серйозно ускладнювали цензурні перешкоди в Росії, переслідування українського руху за Емським указом 1876 року. У той час “зносини з Галичиною ... були дуже утруднені, – згадував О. Лотоцький, – і відбувалися вони через спеціальних посланців (що бувало не часто), а як листовним способом, то такою «езопівською мовою», що не раз виходили з того прикрі непорозуміння між кореспондентами... Дуже трудно було і в друку подати якісь ширші відомості про стан української справи в Галичині, цензура пильно над сим частувала”⁴. Від імені наддніпрянців М. Лисенко скаржився К. Паньківському 30 грудня 1894 р.: “Ви, сидячи собі в Галичині, не стямите того, як то тяжко хоч і в себе дома, пробувати без живого слова в рідній мові, під режимом, котрий ... забороняє” все українське⁵. Про адміністративні перешкоди царизму в наддніпрянсько-галицькій комунікації писав у спогадах Є. Чикаленко. Наприклад, щоб поїхати з Наддніпрянщини в Галичину, “треба було подати прохання поліцеймейстерові про видачу свідоцтва «о неімфній препятствій» на виїзд за границю, тоді до пристава (поліцейського комісара), потім до околодочного (поліцейського офіцера), який робив одмітку на проханні, тоді знов до поліціймейстера за свідоцтвом, потім в казначейство (податковий уряд) платити досить великий на той час паспортний податок, аж тоді до губернатора за паспортом, потім ще до австрійського консула за візою. На все оте треба було витратити не менше тижня...”⁶.

Як і раніше, наддніпрянсько-галицькі контакти на початку ХХ ст. здійснювалися переважно шляхом листування. Українським діячам у Росії кореспонденція з Галичини, де були значні успіхи в розвитку національного руху, давала стимул для продовження діяльності в умовах антиукраїнських репресій. Про це, зокрема, свідчить лист українського вченого і письменника А. Кримського з Москви Омеляну Огоновському на початку 1891 р., в якому наголошено, що “письмо од галицького діяча робить на вкраїнця якесь любе, підбодряє вражіння, ... нагадує про нашу єдність з Україною Австрійською”⁷. Наддніпрянець О. Катренко писав В. Гнатюку 28 вересня 1901 р. як “один з нечисленних бідних українців”, що мав надію отримувати літературу з Галичини, “з стола багатого брата”⁸. Листування українських діячів обабіч австрійсько-російського кордону, як і публікація праць наддніпрянських авторів у Галичині, давали імпульси для розвитку ідеї всеукраїнської національної єдності ще від часів “Руської трійці” в 1830-х роках⁹.

Серед наддніпрянських діячів, що підтримували багатолітні листовні стосунки з галичанами до початку Першої світової війни, були М. Лисенко, Ганна

Галичині 1900–1914 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Л. Качмар. – Львів, 1997. – 19 с.; *Ії ж.* Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку ХХ століття / Л. Качмар. – Львів, 2002. – 155 с. та ін.

⁴ *Лотоцький О.* Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Ч. 1. – С. 174.

⁵ Із невідомого листування Миколи Лисенка з галичанами / [упоряд. Г. Бернацька] // Записки НТШ. Праці музикознавчої комісії. – Львів, 1993. – Т. 226. – С. 249.

⁶ *Чикаленко Є.* Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – Львів, 1925. – Ч. 2. – С. 122.

⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІУ України). – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2383. – Арк. 53, 53 зв.

⁸ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі – ЛННБ, відділ рукописів). – Ф. 34 (Гнатюк В.). – Од. зб. 241. – Арк. 4 зв.

⁹ *Райківський І.* Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття / І. Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 262, 263.

Барвінок, І. Нечуй-Левицький, О. Русов, Б. Грінченко, А. Кримський та ін. Зокрема, М. Лисенко листувався з Олександром Барвінським ще з кінця 1860-х років (вони познайомилися у Львові), галичанин називав його “батьком української музики... , геніальним митцем, котрого видав наш нарід...”¹⁰. Письменниця Олександра Білозерська, дружина П. Куліша, більш відома як Ганна Барвінок, листувалася з І. Пулюєм, В. Гнатюком та ін., регулярно передплачувала львівський “Літературно-науковий вістник” (далі – “ЛНВ”)¹¹. І. Нечуй-Левицький у листі скаржився Н. Кобринській 13 вересня 1900 р., що не любить “киян, з котрих тільки часом дехто ... обізветься до мене українською мовою”, бо “чомусь не хочять, чи гордують, чи нехтують нею... [розмовляти – *І. П.*]”¹². Він чи не найчастіше з наддніпрянських письменників друкувався в Галичині, де вперше (з 1868 р.) побачила світ більшість його творів. А. Кримський, який мав публікації в галицькій пресі з 1890-х років, справедливо писав В. Гнатюку 26 червня 1905 р.: “... Утиски на нашім письменстві держатимуться ще дуже довгий час, аж доки не буде в Росії конституції для всіх народностей”¹³.

Своєрідною формою наддніпрянсько-галицьких відносин стало запрошення на університетські курси у Львові влітку 1904 р. “молоді з російської України”. На курсах читали лекції відомі вчені та громадські діячі М. Грушевський, І. Франко, К. Студинський, І. Брик, С. Томашівський, Ф. Вовк та ін. За даними Д. Дорошенка, серед 135 слухачів, переважно львів’ян, було майже півтора десятка студентів, що приїхали з Наддніпрянщини (В. Дорошенко, І. Липа з дружиною та ін.). Наприкінці львівських курсів Дмитро Дорошенко (відомий громадсько-політичний діяч, історик) здійснив свою першу поїздку в Карпати, на Гуцульщину, під час якої він, зокрема, зауважив, що “тамошні селяни говорять чистісінькою українською мовою, мов десь на Полтавщині, і своїми розмовами, усім своїм поведженням і вдачею зовсім нагадували мені наших дядьків”¹⁴. Серед українських партійних діячів, які приїжджали до Галичини на початку ХХ ст., був М. Галаган, колишній член РУП, активний діяч Української соціал-демократичної спілки (УСДС, Спілки). Приїхавши нелегально в справах Спілки восени 1907 р. до Львова, він зустрічався з Л. Ганкевичем і місцевими соціал-демократами, що, однак, поставилися до нього “дуже неприхильно”¹⁵.

Галичина стала осередком наддніпрянської політичної еміграції на початку ХХ ст., що виникла в умовах переслідування українського руху з боку царизму і прагнення передових діячів використати конституційні можливості для політичної діяльності в Австро-Угорщині. Початок політичної еміграції припав на останню третину ХІХ ст. з вимушеною еміграцією з Росії М. Драгоманова, С. Подолинського,

¹⁰ *Барвінський О.* Спомини з мого життя / О. Барвінський / [упоряд. А. Шацька, О. Федорук; ред.: Л. Винар, І. Гирич]. – Нью-Йорк; Київ, 2004. – Ч. 1–2. – С. 403, 405.

¹¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 2273. – 47 арк.; Спр. 2410. – 53 арк.

¹² *Возняк М.* З листування Івана Нечуя-Левицького з галичанами / М. Возняк // Науковий збірник за рік 1927. Записки Українського наукового товариства в Києві (тепер історичної секції Всеукраїнської академії наук) / [за ред. М. Грушевського]. – Київ, 1927. – Т. 24. – С. 129.

¹³ ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 34. – Од. зб. 300. – Арк. 10 зв.

¹⁴ *Дорошенко Д.* Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.) / Д. Дорошенко. – Київ, 2007. – С. 82, 87, 91.

¹⁵ *Галаган М.* З моїх споминів (80-ті роки до світової війни) / М. Галаган. – Львів, 1930. – Ч. 1. – С. 158.

Ф. Вовка та ін., але вона була нечисленна, мала центр у Женеві¹⁶. Більшість політичних емігрантів на зламі XIX–XX ст., стверджує львівська дослідниця Л. Качмар, були представниками РУП, хоч до Галичини приїжджали діячі різних партій, зокрема такі відомі, як С. Петлюра, В. Винниченко, М. Порш, Д. Антонович, О. Скоропис-Йолтуховський, Б. Ярошевський та ін. Центром еміграції у Львові був Закордонний Комітет (далі – ЗК) РУП, що займався редагуванням статей, надісланих з Росії, виданням нелегальної рупівської літератури та організацією транспортування її на Наддніпрянщину¹⁷. Усього тільки за 1903 р. і першу половину 1904 р. було видано і перевезено 50 пудів нелегальної літератури¹⁸. У своєму емігрантському житті наддніпрянці трималися разом, окремою колонією, винаймали декілька кімнат на вул. Курковій, 10 (нині – вул. М. Лисенка). Незважаючи на захоплення галицькими конституційними свободами, вони важко звикали до Галичини, жили власними партійними інтересами¹⁹.

Як правило, політичні емігранти з підросійської України першої хвилі, чисельно невеликої, були студентами вищих навчальних закладів, що припинили своє навчання через репресії царизму. Під час першої російської революції 1905–1907 рр., особливо після жовтневого 1905 року маніфесту царя Миколи II, що проголошував демократичні свободи, перетворення імперії в конституційну монархію, більшість емігрантів повернулися на батьківщину. Вони скористалися легальними можливостями для продовження політичної боротьби в Росії, але після поразки революції, рятуючись від столипінських репресій, багато з них були змушені знову емігрувати в Галичину. Друга хвиля наддніпрянської політичної еміграції охопила 1907–1914 рр., приїжджі співпрацювали в галицьких інституціях, часописах, брали активну участь у боротьбі за створення українського університету у Львові тощо. Наддніпрянська громадськість на чолі з Є. Чикаленком пожертвувала кошти на будівництво “Академічного дому”, що мав забезпечити житлом незаможних студентів із Наддніпрянщини (директор – емігрант В. Козловський)²⁰.

Мальовничий куточок Галичини – Гуцульщина була місцем відпочинку і творчості видатних наддніпрянсько-українських діячів, що приїжджали до с. Криворівня (нині – Верховинського району). Зокрема, на Гуцульщині влітку 1901 р. відпочивала Леся Українка, де в Криворівні й Буркуті мала зустрічі з І. Франком, фольклористом, секретарем НТШ В. Гнатюком та ін. Вона побувала також у Яворові (проїжджаючи з Буковини через Кути і Косів), де зупинилася в родині Окуневських. Пізніше поїхала в Жаб’є (сучасна назва – Верховина) і Довгопілля, звідки повернулася додому²¹. Мати Лесі Українки письменниця Олена Пчілка зберігала в домі гуцульські вироби, які подарував їй брат М. Драгоманов під час поїздки до Галичини в 1875 році²². Інтерес до галичан виявляв письменник М. Коцюбинський,

¹⁶ Патер І. Наддніпрянська політична еміграція... – С. 292.

¹⁷ Качмар Л. Наддніпрянська політична еміграція в Галичині 1900–1914 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Л. Качмар. – Львів, 1997. – С. 11, 12.

¹⁸ Її ж. Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку XX століття / Л. Качмар. – Львів, 2002. – С. 86.

¹⁹ Там само. – С. 34, 40, 41.

²⁰ Там само. – С. 45, 67, 135.

²¹ Арсенич П. Леся Українка на Гуцульщині / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 5, 7, 11, 22.

²² Там само. – С. 3.

що, за словами В. Гнатюка, “дуже цікавився різними проявами нашого життя в Галичині, а особливо літературного та наукового”²³. Уперше до Галичини він приїхав у червні 1890 р., листувався з І. Франком, І. Белеєм, О. Барвінським, В. Стефаніком, В. Шухевичем та ін., а найбільше зблизився з В. Гнатюком. На його запрошення він приїжджав до Криворівні влітку 1910, 1911 і 1912 рр., де займався вивченням життя і побуту гуцулів. Листування В. Гнатюка з М. Коцюбинським тривало з 1890-х років, обидва діячі підтримували дружні стосунки до кінця свого життя²⁴.

М. Коцюбинський із захопленням писав В. Гнатюку про галицький край у грудні 1910 р.: “Я, у свій час, з головою пірнув у Гуцульщину, яка мене захопила. Який оригінальний край, який незвичайний, казковий нарід”²⁵. Письменник навіть загорівся бажанням купити ділянку (“кусник”) землі й побудувати в Криворівні хату, але через брак коштів задум не вдалося здійснити²⁶. М. Коцюбинський розглядав Галичину як центр українського руху і писав В. Гнатюку 24 січня 1904 р.: “Тепер у Вас в Галичині такі таланти появились, що загонять в кут наших українських. Просто радієш, як читаєш Стефаніка, Кобилянську, Мартовича”²⁷. У листі від 30 квітня 1905 р. він критикував позицію галицького священика, який не цікавився національним життям на Наддніпрянщині та відверто сказав М. Коцюбинському: “Що нас, галичан, обходить ваша Україна? Ми маємо свої окремі завдання – служити галицькому народові, працювати для нашого галицького мужика. А України ми не знаємо і не цікавимося нею”. Подібні погляди адресант не вважав “унікальними” для галичан²⁸. Він закликав місцеву інтелігенцію працювати над українським національним усвідомленням мас, сприяти поглибленню наддніпрянсько-галицьких зв’язків. Зокрема, радив надіслати привітання від львівських товариств новоствореній чернігівській “Просвіті” в 1905 р., що “підняло б духа, додало б охоти до праці”²⁹. Етнографічний колорит Гуцульщини М. Коцюбинський відобразив у повісті “Тіні забутих предків”, яку надрукував у львівському журналі “ЛНВ” 1912 р. Він мав намір написати ще дві повісті з життя горян, однак хвороба і передчасна смерть у 1913 р. перекреслили творчі плани³⁰.

Гуцульщиною зацікавився і М. Грушевський, що в 1902 р. вперше з дружиною приїхав до Криворівні, а через кілька років купив там віллу з чудовим краєвидом, яку обладнав у гуцульському стилі. Учений перевіз сюди зі Львова частину своєї бібліотеки, де відпочивав і працював у літні місяці до 1914 року. У с. Криворівні, влучно названому В. Гнатюком “українськими Афінами”, галичани (І. Франко, В. Гнатюк, І. Крип’якевич, О. Маковей, А. Крушельницький та ін.) і М. Грушевський спілкувалися з Ф. Вовком, Г. Хоткевичем, Є. Тимченком, В. Щербаківським,

²³ Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка / [передм. і пояснення В. Гнатюка] / М. Коцюбинський. – Львів, 1914. – С. 20.

²⁴ Возняк М. До зв’язків М. М. Коцюбинського з Галичиною / М. Возняк // Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка. – Львів, 1940. – Т. 1. – С. 152, 167, 169, 175

²⁵ Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка. – С. 129.

²⁶ Там само. – С. 19.

²⁷ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2272. – Арк. 33 зв.

²⁸ Там само. – Арк. 41, 41 зв.

²⁹ Там само. – Арк. 47.

³⁰ Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 40, 41.

М. Жуком, Дмитром і Володимиром Дорошенками, Олександром Олесем, Ф. Красицьким, О. Грушевським та іншими діячами української науки і культури з Наддніпрянщини, які в різний час приїжджали на відпочинок³¹. Криворівню влітку 1901 і 1907 рр. відвідував харківський адвокат, автор брошури “Самостійна Україна” М. Міхновський, активний учасник політичного життя на підросійській Україні³².

Яскравим прикладом творчої співпраці східноукраїнських діячів із галичанами на початку ХХ ст. стала діяльність Г. Хоткевича – письменника, мистецтвознавця, композитора, театрального діяча родом із Харкова. Своє перше оповідання “Грузинка” Г. Хоткевич опублікував у львівській “Зорі” в 1897 р., а з виходом у світ наступного року “ЛНВ” став одним з активних співробітників журналу, де публікував власні твори. Він листувався з галицькими діячами, від яких очікував підтримки в розвитку української національної самосвідомості. “...От уже другий рік, як я не прочитав ні однієї укр[аїнської] книжки, – скаржився він В. Гнатюку. – Ні однієї, розумієте? ... Я виключно живлюся російською літературою”. І відверто просив: “... Допоможіть же міні, не кидайте на погалу виключно чужих літератур”³³. Однак галицькі кореспонденти виявляли в листуванні з Г. Хоткевичем деяку пасивність, що підтверджує, зокрема, емоційний недатований лист до В. Гнатюка. Г. Хоткевич висловлював жаль, що “посилаючи вам свої речі, ніколи не бачу їх у друку і мене апатія охоплює через се, ... у мене немає більш ніяких звязків з Галичиною, бо ніхто не хоче міні писати, ... хоч би знати, що твоя річ дійшла і то було б лекше. Йй-Богу, ви багато вимагаєте від нас, українців російських!”³⁴.

На початку 1906 р. Г. Хоткевич емігрував до Галичини, щоб уникнути арешту за участь у політичній боротьбі з царизмом під час революції 1905 року. Проживаючи спочатку у Львові, а з літа 1906 р., на запрошення В. Гнатюка, в Криворівні, захопився краєм, що знайшло відображення в художніх творах на гуцульську тематику (повість “Камінна душа”, п’єси “Довбуш”, “Гуцульський рік” та ін.). Г. Хоткевич добре грав на бандурі, популяризував у Галичині кобзарське мистецтво, українську народнописенну творчість, зокрема давав десятки концертів (лише впродовж трьох місяців літа – осені 1906 року – 83)³⁵. У с. Красноїлля він заснував Гуцульський театр, що протягом 1910–1912 рр. з успіхом виступав у багатьох містах Галичини, зокрема у Львові і Кракові. У театральній трупі виступали актори-аматори, переважно неписьменні селяни-гуцули³⁶. “...Гроші на всі розходи по театру зложили самі гуцули!” – писав він О. Барвінському 23 жовтня 1911 р. із проханням допомогти в отриманні цензурного дозволу на три п’єси³⁷. Діяльність Гуцульського театру не припинялася після повернення в лютому 1912 р. Г. Хоткевича на Наддніпрянщину, який в 1914 р. запросив акторів трупи на гастролі до Харкова, Одеси, Миколаєва,

³¹ *Арсенич П.* Криворівня в житті і творчості... – С. 43, 46.

³² Там само. – С. 105.

³³ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2284. – Арк. 9 зв., 10.

³⁴ Там само. – Арк. 14.

³⁵ *Бурдуланюк В.* Гнат Хоткевич і Галичина / В. Бурдуланюк, Г. Бурдуланюк // Галичина. – Івано-Франківськ, 2010. – № 17. – С. 132, 133, 134.

³⁶ *Арсенич П.* Гуцульщина у творчості Гната Хоткевича. До 90-річчя від дня створення Г. Хоткевичем самодіяльного Гуцульського театру / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 7, 12, 15.

³⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінські). – Од. зб. 2673. – Арк. 1 зв., 2.

Херсона, Києва. Вистави мали успіх у глядачів, включаючи столицю Російської імперії Москву, куди Г. Хоткевич поїхав із самодіяльними артистами. Організатори “гуцульських вечорів” продавали вироби народних умільців, працювали буфети, в яких відвідувачі мали змогу скуштувати страви гуцульської кухні³⁸.

Наддніпрянсько-галицькі контакти підтримував поет і літературний критик П. Грабовський, родом зі Слобожанщини. За революційну діяльність він тривалий час провів в ув’язненні й на засланні, де й помер 1902 року. Усупереч несприятливим життєвим обставинам, П. Грабовський проявляв інтерес до національного руху в Галичині, листувався з І. Франком, В. Лукичем, М. Павликом та ін. “З іркутської тюрми я почав посилати до галицьких часописів вірші і дещо прозою, – писав він в автобіографії, – а також листуватись з українськими писателями. Перший відповів мені і виявив співчуття д. Франко... Твори свої я друкував у “Зорі”, “Народі”, “Правді”, “Житті і слові”, “Дзвінку”, “Літературно-науковому вістнику” і деяких інших виданнях”³⁹. Поет надсилав власні твори для публікації під псевдонімами Панько, Павло Граб, Павло Журба і Харко Воля, читав галицьку пресу, зокрема з далекого Сибіру передплатував часописи “Жите і слово”, “Народ”⁴⁰, а про львівську “Зорю” відгукнувся, що “вже дуже якась безкритична та вбога”⁴¹. П. Грабовський обстоював тезу про необхідність “рятування власної народності через ужиття здобутків загальнолюдського поступу, ... піднятись у розвитку до інших освічених народів..., мусимо бути європейцями на ґрунті українському!” (лист до В. Лукича)⁴².

Серед наддніпрянських діячів активні зв’язки з галичанами мав антрополог, етнограф Ф. Вовк. Після Емського указу він був змушений виїхати за кордон, тривалий час проживав у Парижі. За підрахунками К. Студинського, було написано не менше трьохсот листів галичан до Ф. Вовка (від В. Гнатюка, І. Раковського, І. Франка, М. Павлика, М. Кордуби, Олександра Барвінського та ін.) і приблизно стільки ж – надіслано ним у Галичину⁴³. Зокрема, переписка Ф. Вовка з О. Барвінським у 1891, 1900–1903 рр. охоплювала передусім питання обміну науковою інформацією. Ф. Вовк брав активну участь у діяльності НТШ у Львові (з 1899 р. – дійсний член товариства), під його редакцією вийшло кілька томів праць етнографічної комісії товариства, яку він очолював протягом 1905–1909 рр.⁴⁴. Крім “Записок НТШ”, учений публікував свої праці в галицьких часописах “Правда”, “Жите і слово”, “ЛНВ”. О. Барвінський листовно навіть пропонував Ф. Вовку переїхати до Львова для активізації наукової роботи, але справа так і не була вирішена. На запрошення М. Грушевського та етнографічної комісії НТШ Ф. Вовк у 1903–1906 рр. проводив наукові дослідження в Карпатах спільно з І. Франком, І. Раковським, З. Кузелею

³⁸ Арсенич П. Гуцульщина у творчості Гната Хоткевича. – С. 19, 27.

³⁹ ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 29 (Возняк М. С.). – Од. зб. 52. – Арк. 2.

⁴⁰ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 101 (Павлик М.). – Од. зб. 222. – Арк. 1, 1 зв.

⁴¹ Возняк М. Зв’язки Павла Арсеновича Грабовського з Західною Україною / М. Возняк // Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Франка. – Львів, 1946. – Т. 3. – Вип. 1. – С. 46.

⁴² Там само. – С. 57.

⁴³ Матеріали до життєпису Федора Вовка. Листування Федора Вовка з Ол. Барвінським (в рр. 1891 і 1900–3) / [подав К. Студинський]. – Б. м., б. р. – С. 1, 2.

⁴⁴ Там само. – С. 20, 21.

та ін.⁴⁵. Найбільшу увагу він приділив вивченню етнографічних груп гуцулів і бойків, про результати проведених досліджень неодноразово доповідав перед науковцями в Парижі й Петербурзі⁴⁶.

Поїздки галичан на Наддніпрянську Україну відбувалися рідше. Як згадував Є. Олесницький, на зламі XIX–XX ст. навряд “чи був цілий десяток людей у нас, що бували на Україні, хоч було тамтуди зовсім недалеко...”. Це дисонувало з галицькими поляками, які “при різних нагодах улаштовували часті громадні поїздки до Кракова” [давньої польської столиці. – *I. P.*], “сильно скріпляли їх свідомість і національну ідею”⁴⁷. Навіть найбільш відомий західноукраїнський діяч І. Франко після свого шлюбу в 1886 р. майже чверть століття не бував у Києві, проживаючи переважно в столиці Галичини. Востаннє він приїжджав до Києва весною 1909 р., уже будучи важко хворим. Про його поїздку згадував Д. Дорошенко, який з ним тоді зустрічався, але з боєм зауважив, що “це вже був каліка”⁴⁸. Однак І. Франко не втратив сили духу, про що, зокрема, писав у спогадах С. Шелухін. Він спілкувався з ним в Одесі, куди той приїжджав на кілька тижнів на лікування, ще до своєї поїздки до Києва. Виступаючи в Одеському університеті, І. Франко “всіх здивував глибоким знанням предмету й цитатами з пам’яті латинських, грецьких та жидівських джерел”⁴⁹.

З реорганізацією Товариства ім. Шевченка з літературного в наукове (НТШ) у 1892 р. значно активізувалися наукові зв’язки між галичанами і наддніпрянцями. Так, “Записки НТШ” під редакцією М. Грушевського (з 1895 р.) стали всеукраїнським органом. В австрійський період зі 105 авторів, які опублікували свої праці в “Записках НТШ” (крім дрібних заміток), майже третина (37) – з Наддніпрянщини. Ще більший відсоток наддніпрянських науковців друкувався впродовж 1899–1914 рр. на сторінках “Матеріалів до українсько-руської етнології” – 14 з 25-ти. Загалом щонайменше третина наддніпрянців, а подекуди й більше, були серед тих, хто друкувався у виданнях НТШ⁵⁰. За 15 років до Першої світової війни (з 1899 р.) 29 вчених із підросійської України було обрано дійсними членами НТШ (В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, О. Кониський, П. Житецький та ін.). Серед почесних членів НТШ були М. Грушевський, В. Антонович, І. Нечуй-Левицький і М. Лисенко⁵¹. Наддніпрянські дослідники привітали вихід у Львові накладом НТШ багатотомної праці галицького етнографа, педагога В. Шухевича “Гуцульщина” (1899–1908 рр.). Ф. Вовк висловив автору 7 червня 1901 р. “дуже велике і превелике спасибі” за книжку, яку вважав “безперечно, найкращою ... з усього, що було досі видруковано про гуцулів...”⁵². Б. Грінченко писав В. Шухевичу

⁴⁵ Матеріяли до життєпису Федора Вовка... – С. 16.

⁴⁶ Бурдуланюк В. Федір Вовк і Галичина / В. Бурдуланюк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 17. – С. 3, 4.

⁴⁷ Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Є. Олесницький; [упоряд. М. Мудрий, Б. Савчик; авт. вступ. ст. О. Аркуша; авт. прим. та комент. М. Мудрий]. – Львів, 2011. – С. 92.

⁴⁸ Дорошенко Д. Мої спомини... – С. 130, 131.

⁴⁹ Шелухин С. Українство 80-их років XIX в. і мої зносини з Ів. Франком / С. Шелухин // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1926. – Т. 90. – Кн. 7–8. – Липень–Серпень. – С. 280.

⁵⁰ Бурдуланюк В. Наукове товариство імені Шевченка – всеукраїнський науковий центр кінця XIX – початку XX століть / В. Бурдуланюк // Українознавчі студії. – 2007–2008. – Вип. 8–9. – С. 328.

⁵¹ Там само. – С. 325.

⁵² ЦДІАЛ України. – Ф. 735 (Шухевич В.). – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 8.

21 листопада 1902 р. про “Гуцульщину” як “велико коштовну працю”, що дала йому цінний матеріал для словника української мови⁵³. В. Шухевич листувався також з Оленою Пчілкою, Ганною Барвінок та ін.⁵⁴.

Враховуючи брак коштів для забезпечення зростаючих масштабів діяльності НТШ, на допомогу прийшли меценати з Наддніпрянщини. Однією з найвагоміших була пожертва професора з Петербурга П. Пелехіна в кінці XIX ст., що дала можливість НТШ придбати у Львові власний будинок, де було розташовано друкарню і палітурню. Відомий український меценат В. Смирненко пожертвував 250 тис. крон, за які товариство закупило в 1912 р. ще один будинок⁵⁵. У 1899 р. була створена книгарня НТШ, що мала філії в Києві та Харкові, через які можна було замовляти книжки з Галичини. Водночас у львівській книгарні НТШ в 1903 р. продавали видання І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, М. Грушевського та ін.⁵⁶. У 1900 р. з НТШ обмінювалося літературою 18 організацій і установ Наддніпрянщини, а в 1914 р. – 23, що охоплювали велику територію – від Холма і Кам'янець-Подільського на заході до Харкова на сході⁵⁷. Подарунок НТШ від О. Кониського в 1893 р. (392 томи з власної бібліотеки), а перед смертю в 1900 р. – решти своїх книг, поклав початок особистим даруванням до бібліотеки товариства. Серед тих, хто відгукнувся на заклик НТШ, були наддніпрянські діячі Д. Багалій, Ф. Вовк, Д. Дорошенко, М. Сумцов та ін. Якщо в 1894 р. у бібліотеці НТШ налічувалося лише 600 книг, то в 1913 р. – уже 70 238, або в 117 разів більше!⁵⁸ Ці дані є найкращою ілюстрацією активізації українського руху, поглиблення наддніпрянсько-галицьких взаємозв'язків.

Активізація наддніпрянсько-галицьких зв'язків знайшла відображення в галицькій пресі. Так, на сторінках “ЛНВ” (виходив у Львові з 1898 р.) регулярно друкувалися матеріали про стан українського руху на Наддніпрянщині в рубриці “З російської України”. Зокрема, йшлося, що “цензура забороняє Українцям називати себе й свій народ своїм іменем, а велить усюди вживати «руській», а з великої протекції – «южно-руській» або «малоруській»”⁵⁹. “ЛНВ”, на відміну від свого попередника журналу “Зоря”, мав більшість передплатників у Галичині (за даними 1899 р., 445 – цілорічних, а з тими, хто передплатував частково, – 625 ос.), півтори сотні примірників часопису надсилалися в Росію⁶⁰. Для порівняння, в “Зорі” передплатників у Росії було майже втричі більше – близько 400 осіб. Однак це не врятувало редакцію “ЛНВ” від заборони ввозити журнал у межі імперії в травні 1901 р., без пояснення причин (з написом на пошті “запрещено”). Під заборону

⁵³ ЦДІАЛ України. – Ф. 735 (Шухевич В.). – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2.

⁵⁴ Там само. – Спр. 9. – Арк. 12; Спр. 16. – Арк. 8.

⁵⁵ *Алексієвець М.* Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Алексієвець, В. Савенко. – Тернопіль, 1999. – С. 326, 327.

⁵⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Спр. 954. – Арк. 14, 15.

⁵⁷ *Бурдуланюк В.* Наукове товариство імені Шевченка – всеукраїнський науковий центр ... – С. 326, 327.

⁵⁸ *Алексієвець М.* Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні. – С. 33, 34.

⁵⁹ *Кревецький І.* “Не было, нѣтъ и быть не может!” / Іван Кревецький // Літературно-науковий вістник. – 1904. – Т. 27. – С. 9.

⁶⁰ *Франко І.* Журнал і публіка / І. Франко // Там само. – 1900. – Т. 9. – С. 138, 139, 140.

царизму раніше потрапило ще кілька галицьких часописів: “Записки НТШ”, “Етнографічний збірник”, “Діло”, “Батьківщина” та ін.⁶¹ На думку І. Франка, заборонялися видання, яким вдалося здобути на Наддніпрянщині “троха значнійший круг читачів...”⁶². У період російської революції 1905–1907 рр. на ввіз україномовної літератури було накладено високі ввізні мита, що практично унеможливлювали надсилання “австрійських українських видань до Росії”⁶³. За кордон йшло кількадесят примірників львівської газети “Діло”, деякі з яких надсилалися безплатно, зокрема товариству “Просвіта” в Києві, створеному в 1906 році⁶⁴.

Свідченням активізації наддніпрянсько-галицьких зв’язків стали урочистості з нагоди вшанування пам’яті видатних українських діячів. Одним з перших ювілеїв було свято зачинателя нової української літератури І. Котляревського. Підготовку до ювілею полтавська міська управа розпочала ще в кінці XIX ст., збирала кошти на спорудження пам’ятника письменнику в століття першої публікації “Енеїди” в 1898 р. Усього пожертви від української громадськості в сумі 9 145 руб. 91 коп. (на 1 січня 1898 р.) надійшли з близько 30-ти міст у Росії та Австро-Угорщині, у т. ч. з Галичини – від НТШ (50 золотих ринських), “Просвіти” (25 зол. рин.), “Руської бесіди” (10 зол. рин.), М. Грушевського (10 зол. рин.) та ін. При цьому більшу частину суми (близько 6 тис. руб.) пожертвували жителі Полтавської губернії⁶⁵. Однак пам’ятник було відкрито тільки в серпні 1903 р., що стало, за словами місцевої газети “Полтавській в’єстникъ”, свідченням “духовной жизни украинскаго общества и народа”. В урочистостях взяла участь “вся Украина и единоплеменная Галицкая Русь черезъ своихъ представителей...”⁶⁶.

На відкриття пам’ятника до Полтави 30 серпня 1903 р. приїхала галицька делегація в складі В. Стефаніка, Є. Левицького, М. Кордуби, Ю. Романчука, К. Студинського та ін. (усього 13 галичан і буковинців). Збереглися спогади очевидців про теплий прийом галичан і піднесеність українського духу серед учасників урочистостей. Так, присутній на “святі Котляревського” Д. Дорошенко згадував, що як тільки голова делегації Ю. Романчук вийшов на трибуну, щоб привітати учасників, “грім оплесків розлягся по цілій залі і довго не давав почати”⁶⁷. Коли головуючий на зборах заборонив читати наддніпрянцям як підданам російського царя реферати українською мовою (галичани мали таку можливість), за словами Д. Дорошенка, “вся саля заніміла. Потім як загуде, як здійметься один загальний гук – обурення. Вся публіка як один чоловік повставали з місця і швиденько почала, на ознаку протесту, покидати театр”. Учасники клали на стіл міського голови “порожні папки... Ціла гора папок на столі. За кілька хвилин театр був порожній.

⁶¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 1, 1 зв.

⁶² Франко І. Заборона Літерат.-Наук. Вістника в Росії / І. Франко // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1901. – Т. 16. – С. 37.

⁶³ Грушевський М. З біжучої хвилі. Новий кордон / М. Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1906. – Т. 34. – С. 380.

⁶⁴ Національна бібліотека України ім. В. Вернадського НАН України. Інститут рукописів. – Ф. 114 (Товариство “Просвіта”). – Од. зб. 149. – Арк. 1 зв.

⁶⁵ Там само. – Ф. 106 (Котляревський І.). – Од. зб. 6. – Арк. 15, 24, 32.

⁶⁶ Там само. – Арк. 36.

⁶⁷ Дорошенко Д. Свято Котляревського в Полтаві 30 серпня 1903 року (Сторінка зі спогадів) / Д. Дорошенко // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1923. – Т. 81, кн. 11. – С. 243.

Вибіг з усіма і я. Маніфестація вийшла справді імпозантна!⁷⁶⁸. К. Студинський згадував, що свято “єднало нас усіх в одну велику, українську родину, хоч розділену кордонами, але з’єдинену думками, ... пробивалася чи не найвища ідеальна черта: соборності України”⁶⁹. Д. Дорошенко змушений був визнати, що “такого підйому духа, такого одушевлення я не пережив навіть в момент відродження української державности в 1917–1918 роках...”⁷⁰.

У грудні 1903 р. в Галичині й Буковині було урочисто відзначено ювілей видатного композитора М. Лисенка. До Львова він приїхав з Є. Чикаленком і С. Єфремовим, пізніше побував у Станиславові, Коломиї, Чернівцях, де його з радістю вітали тисячі людей. К. Студинський писав у спогадах, що “свято Лисенка полишило по собі потрясаюче враження серед громадянства... Наш великий символ соборності українських земель був провідною думкою цілого свята”⁷¹. 2–3 січня 1904 р. галицька і буковинська делегація (А. Вахнянин, Є. Олесницький, В. Шухевич, К. Студинський та ін.) приїхала на відзначення ювілею М. Лисенка до Києва. Головна управа “Просвіти” з нагоди відзначення 35-річчя творчої діяльності іменувала М. Лисенка почесним членом товариства⁷². Наприкінці грудня того ж року більше десяти галицьких діячів разом із буковинцем О. Маковеєм вшанували в Києві ювілей письменника І. Нечуя-Левицького, творчість якого була тісно пов’язана з Галичиною⁷³. Спільними акціями наддніпрянців і галичан стали похорони М. Лисенка в 1912 р., Лесі Українки і М. Коцюбинського в 1913 р. Вшанування видатних українських діячів продемонструвало потенційну силу українства, прагнення передової інтелігенції до національного єднання. У 1911 і 1914 рр. галичани відзначили відповідно 50-річчя від дня смерті та 100-річчя – народження Т. Шевченка⁷⁴, що було неможливо в підросійській Україні, з огляду на репресії царизму.

Окремою сторінкою в активізації наддніпрянсько-галицьких взаємин на початку ХХ ст. стало поширення в Галичині культу Т. Шевченка, що засвідчило усвідомлення української національної єдності (соборності). Напередодні Першої світової війни з ініціативи українських громад були встановлені пам’ятні обеліски Т. Шевченку в с. Лисиничах (тепер – Пустомитівського району Львівської області) в 1911 р., с. Вовчинці поблизу Станиславова в 1911 р., с. Надієві (тепер – Долинського району на Прикарпатті) в 1912 р. тощо⁷⁵, а перший скульптурний пам’ятник-погруддя видатного поета і національного ідеолога – у Винниках біля Львова у вересні 1913 р.⁷⁶. Щоправда, загальний стан свідомості тогочасного українського

⁶⁸ *Дорошенко Д.* Свято Котляревського в Полтаві... – С. 244.

⁶⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 362 (Студинський К. – академік). – Оп. 1. – Спр. 98. – Арк. 84.

⁷⁰ *Дорошенко Д.* Мої спомини... – С. 76.

⁷¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 98. – Арк. 97.

⁷² Там само. – Ф. 348 (Товариство “Просвіта”, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 5.

⁷³ Там само. – Арк. 97, 98, 104.

⁷⁴ Державний архів Івано-Франківської обл. – Ф. 378 (Філія товариства “Просвіта” у м. Станиславові). – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 44.

⁷⁵ *Полек В.* Тарас Шевченко і Прикарпаття / В. Полек. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 36, 37.

⁷⁶ *Грабовецький В.* Історія встановлення першого скульптурного пам’ятника Тарасові Шевченкові у Винниках в Україні і світі 1913 р. та вшанування Кобзаря / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 15, 24.

суспільства, особливо на Наддніпрянщині, був далеким від уявлень про українство, які поширював тонкий прошарок національно свідомої української інтелігенції⁷⁷.

Однак стосунки між галицькими і наддніпрянськими діячами на початку ХХ ст. не були безхмарними. Характерно, що М. Грушевський, як і П. Куліш на зламі 1860–70-х років, розірвав зв'язки з галичанами внаслідок тривалого конфлікту. Після Надзвичайних зборів у грудні 1913 р. він написав лист про зречення з посади голови НТШ і переїхав до Києва, більше до Львова так і не повернувся (хоч формально залишався головою товариства до 1921 р.)⁷⁸. Аналізуючи взаємини “між галичанами й українцями”, І. Франко визнавав, що національне життя обабіч Збруча нагадувало радше річку під льодом, ніж “вільну течію. Живемо немов під обухом, а сей обух, то не стілько зверхній, посторонній тиск, скільки почуте власної безсильности, власного розладу”⁷⁹. Галичанам бракувало конкретних відомостей про Наддніпрянщину і навіть бажання глибше пізнати національне життя під Росією. Є. Олесницький згадував, що галицька інтелігенція не відчувала “потреби пізнати найближчу собі країну, закордонну Україну”⁸⁰. Історик І. Крип'якевич обстоював у часописі “Діло” важливість “особистих зносин між обома Українами”, щоб була змога “найскорше дійти до культурного зєдинення обох частин нашого народа”, бо “дотепер зносини наші все ще випадкові, непостійні”⁸¹.

Наддніпрянська “гілка” українського руху на початку ХХ ст. значно поступалася галицькій. По-перше, вона майже цілком перебувала під впливом федеративних поглядів М. Драгоманова і стала на самостійницькі позиції в період української революції 1917–1921 рр., тоді як перехід до ідеї незалежної соборної Української держави в суспільній думці Галичини відбувся на зламі ХІХ–ХХ ст. По-друге, тактика наддніпрянських діячів була поміркованішою, водночас серед галичан утверджувалася думка про необхідність рішучої боротьби за національно-державницькі ідеали⁸². М. Драгоманов стверджував у жовтні 1892 р., що “основні ідеї російського українофільства й галицького зовсім не однакові”, на Наддніпрянщині було небагато “рішучих «одрубників», подібних до галицьких народовців...”⁸³. По-третє, український рух під Росією, на відміну від галицького, не міг похвалитися масовістю. Є. Чикаленко згадував, що, поїхавши на відкриття пам'ятника І. Котляревському в 1903 р. в одному потязі з Києва до Полтави, представники наддніпрянської

⁷⁷ *Зашкільняк Л.* Українська історіографія початку ХХ століття і міфологізація національної свідомості українців / Л. Зашкільняк // *Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii historii.* – Poznań, 2010. – S. 18, 19.

⁷⁸ *Алексієвець М.* Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / М. Алексієвець, В. Савенко. – Тернопіль, 1999. – С. 40.

⁷⁹ *Франко І.* Між своїми. Епізод із взаємин між Галичанами й Українцями 1897 р. / І. Франко // *Франко І.* Молода Україна. Провідні ідеї й епізоди. – Львів, 1910. – Ч. 1. – С. 96.

⁸⁰ *Олесницький Є.* Сторінки з мого життя. – С. 292.

⁸¹ *Крип'якевич І.* Галичина й російська Україна / І. Крип'якевич // *Діло.* – 1911. – Ч. 54. – 25 лютого (10 марта). Пропонувалося створити своєрідне туристичне бюро і стипендійний фонд для молоді, відзначати загальнонаціональні свята, обмінюватися часописами тощо.

⁸² *Грицак Я.* Від федеративності до самостійництва: до еволюції української політичної думки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Я. Грицак // *Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.). Доповіді і повідомлення. Історія.* – Львів, 1994. – Ч. 1. – С. 248, 250.

⁸³ *Драгоманов М.* Листи до Ів. Франка і інших. 1887–1895 / М. Драгоманов / [видав І. Франко]. – Львів, 1908. – С. 403.

інтелігенції жартома казали: “Коли, боронь Боже, наш поїзд розіб’ється, то надовго припиниться відродження української нації...”⁸⁴. По-четверте, вагомий вклад у розвиток національного руху в Галичині зробили греко-католицькі священники, тоді як Українська Автокефальна Православна Церква стала, по суті, витвором цього руху, виділилася з лона Російської Православної Церкви періоду української революції⁸⁵.

Під час першої російської революції 1905–1907 р., що відкрила штучні перешкоди для розвитку українського руху, в наддніпрянсько-галицьких відносинах намітилися тривожні тенденції. Лібералізація політичного режиму в Росії виявила тенденцію до відмежування Наддніпрянщини від Галичини. З метою протидії цьому М. Грушевський написав статтю “Галичина і Україна”⁸⁶, в якій наголошено, що “в відносинах України до Галичини не виявилось ... тенденцій до тіснішого зближення в інтересах тої національної концентрації... В пресі російської України, а ще більше поза пресою ... пішли міркування на тему, що прийшов час українським письменникам скинути з себе впливи галицької літератури й диктувати самим; що “галицький епізод” в історії українства має тільки історичне значіння...”. Серед наддніпрянців стало помітним старання “унікати всього, що могло б підкреслювати культурно-національну спільність російської України з галицьким життям. І хоч безперечно у *переважній більшості* [виділено автором – І. Р.] при тім якогось завзяття на Галичину не було, але якось відразу запанував по російській Україні загальний тон в напрямі відокремлення, а не тіснішого зближення з Галичиною”⁸⁷. “... Досі Галичина йшла, а Україна стояла або йшла за Галичиною, – писав М. Грушевський. – Тепер Україна піде своєю відмінною дорогою, і віддалення її від Галичини буде збільшатися з кожним кроком, коли не подбати про зближення їх доріг”. Він застерігав, що існує реальна небезпека створення “за яких 20–30 літ ... двох національностей на одній етнографічній основі, подібно як серби й хорвати...”⁸⁸, закликав наполегливо втілювати в життя ідею української єдності: “Галичина не може допустити себе до відокремлення від України. Не може довести до того, щоб стати їй чужою...”⁸⁹.

Гострі дискусії між наддніпрянцями і галичанами точилися навколо питання формування української літературної мови. Зокрема, І. Нечуй-Левицький у журналі “Україна” (до 1907 р. – “Киевская старина”) писав: “... Нам, українцям, трудно читати галицькі книжки”, де використовувався місцевий правопис Є. Желехівського, що, на його думку, “чомусь зветься фонетичним неначе всьмішки”⁹⁰. Молоді галицькі письменники, вважав він, “зовсім одбились од української мови. ... Галичина, по-

⁸⁴ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907): Документально-художнє видання / Є. Чикаленко; [передм. В. Шевчук]. – Київ, 2003. – С. 238.

⁸⁵ Химка І.-П. Релігія й національність в Україні другої половини XVIII–XX століть // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії / І.-П. Химка. – Львів, 2003. – Ч. 4. – С. 65.

⁸⁶ Статтю вперше було опубліковано у львівському журналі “Літературно-науковий вісник” 1906 р. (Т. 36, кн. 12), а наступного року передруковано в збірнику праць М. Грушевського.

⁸⁷ Грушевський М. Галичина і Україна / М. Грушевський // Грушевський М. Твори: у 50 т. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1: Суспільно-політичні твори (1894–1907). – С. 378.

⁸⁸ Там само. – С. 380.

⁸⁹ Грушевський М. Галичина і Україна / М. Грушевський // Грушевський М. З біжучої хвилі. Статі й замітки на теми дня 1905–6 р. – Київ, 1907. – С. 123.

⁹⁰ Нечуй-Левицький І. Сьогочасна часописна мова на Україні / І. Нечуй-Левицький // Україна. Науковий та літературно-публіцистичний щомісячний журнал. – Київ, 1907. – Т. 1. – Январь. – С. 1, 6, 34.

користувались сякою-такою вольністю друку в Австрії, вже виробила нову вищу письменську мову... Але нам, українцям, брати ту вищу мову... і користуватися нею – не можна”⁹¹. Водночас дискусія закінчилася своєрідним компромісом – визнано потребу існування єдиної стандартної української мови, але галицька говірка не була піддана повному остракізму⁹². Закріпленню стандартних норм української мови сприяв чотиритомний словник Б. Грінченка (“Словарь украинскаго языка”), опублікований у 1907–1909 рр. Показово, що Б. Грінченко закликав галичанина К. Паньківського (між ними були багатолітні товариські стосунки) до “єднання в справі нашої мови”, вважав це можливим тільки шляхом “широкого і вільного обміркування справи в теорії і повною терпимістю до мовних одмін на практиці”⁹³.

Серйозні розходження в поглядах і відверті конфлікти між галичанами і наддніпрянцями не зменшували прагнення до української соборності, а причину цього варто шукати не тільки у сфері почуттів, ірраціонального чинника, що був основою для формування національного міфу, але й у врахуванні чисто прагматичних інтересів. Можна погодитися з твердженням сучасних дослідників, що роль Галичини в національному відродженні (модерному націотворенні) була багато в чому похідною від становища Наддніпрянщини, яку не випадково називають “Великою Україною”. По-перше, галицькі русини не мали достатніх матеріальних та інтелектуальних ресурсів, аби самостійно розв’язати ключові завдання національного руху – стандартизувати літературну мову на основі народнорозмовної, сформувати власну цілісну національну концепцію історії. “Всего этого, – писав російський вчений О. Пипін, – никакъ не могли бы создать сами галичане при бѣдности ихъ матеріальныхъ средствъ, при отсутствіи русской школы, при являвшемся отсюда недостаткѣ дѣятелей и учено-литературнаго опыта”⁹⁴. Українські діячі з Наддніпрянщини за інтелектуальним рівнем загалом переважали своїх галицьких колег (за винятком І. Франка, який був швидше талановитим самородком, аніж продуктом австрійської системи)⁹⁵. А. Вахнянин визнавав, що “рішучий перелом, чи переворот в поглядах наших на літературу руську” зробили саме твори наддніпрянських письменників⁹⁶.

По-друге, ідентифікація з Наддніпрянщиною давала місцевим русинам шанс стати силою, що була здатна за кількістю населення і територіально протистояти домінуючим у Галичині полякам. Елементи новочасної української національної ідентичності, передусім українська літературна мова за прикладом творчості наддніпрянських письменників І. Котляревського, Т. Шевченка та ін., були перенесені з підросійської України на галицький ґрунт, що допомогло в протистоянні з місцевими

⁹¹ *Нечуй-Левіцький І.* Сьогочасна часописна мова на Україні... – С. 8, 42, 45.

⁹² *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Я. Грицак. – Київ, 1996. – С. 81.

⁹³ *Кострова М.* Кость Паньківський і Борис Грінченко у літературних і громадських взаєминах (за матеріалами їх листування 1889–1906 рр.) / М. Кострова // Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті: зб. наук. праць / [упорядкув. і заг. редакція текстів Л. Ільницької; відп. ред. М. Романюк]. – Львів, 2010. – С. 273, 278.

⁹⁴ *Пытинъ А.* Малорусско-галицкія отношенія. Замѣтка / Александръ Пыпинъ // Вѣстникъ Европы. – 1881. – № 1. – С. 408.

⁹⁵ *Грицак Я.* Нарис історії України. – С. 82.

⁹⁶ *Вахнянин А.* Спомини з життя (Посмертне виданє) / А. Вахнянин; [зладив К. Студинський]. – Львів, 1908. – С. 43.

поляками⁹⁷. Цьому об'єктивно “посприяла” русифікаційна політика російського царизму, особливо Емський указ 1876 р., що спонукала до культурної експансії наддніпрянських громадівців у Галичину в пошуках можливостей для легальної діяльності. Етнонім “українці”, по суті, запозичений галичанами в наддніпрянців (бо в першій половині ХІХ ст. він практично не вживався як самоназва, а в урядовому вжитку – значно довше, краяни мали назву “русини, “руські”, по-німецьки “Ruthenen” тощо), дав змогу подолати русофільство як національно-політичну орієнтацію частини галицького суспільства, зблизити дві “гілки” національного руху⁹⁸.

Ідея національної єдності українства, що порушувалася у взаєминах наддніпрянців і галичан, у програмах політичних партій у краї, передусім націонал-демократів, у передових статтях галицької преси мала ідеальний, урочистий, більш “офіційний” характер. “Ми, галичани, і наші братя на Україні, – писало львівське “Діло” в 1910 р., – як мало знаємо ми себе, як різнимо ся мовою, обичаями, як трудно порозуміти нам наше життя. Пора нам пізнати ся!”⁹⁹. На повсякденному рівні існував дещо інший образ “Великої України” – реальний, критичний, що сформувався як особистісні враження галичан від зіткнення з наддніпрянською реальністю. Підтвердження цього можна знайти в спогадах відомих галицьких діячів, що побували на Наддніпрянській Україні¹⁰⁰. Ю. Романчук емоційно описав враження від побаченого у львівській газеті “Діло”, де розкритикував “закордонних русинів” за національну недбалість: “...Закордонні Русини від самого початку свого літературного відродження не вміли цінити справи національної, вони не прикладали такої ваги, як галицькі, до рідної мови...”¹⁰¹. Уперше побувавши на Наддніпрянщині в липні 1894 р., Є. Олесницький писав, що “зверхній характер Києва не був тоді український, а московський. Всюди московські написи, московська мова на вулиці, в крамницях, ресторанах і каварнях [кав’ярнях – І. Р.]... По українськи говорив ... хіба який селянин, що приїхав з села, або який убогий робітник. Це робило дуже прикре вражіння. [...] Де ж та Україна, де той нарід”, на який “опираємо наш національний ідеал?”¹⁰². Щоправда, його подальші візити до Києва (в 1904 р. на ювілей М. Лисенка, в 1912 р., а особливо восени 1913 р.) залишили приємніше враження¹⁰³.

Отже, наддніпрянсько-галицькі взаємини на початку ХХ ст., попри цензурні перешкоди, мали тенденцію до поглиблення, відбувалися в різних формах: переважно через листування, публікацію в галицькій періодиці праць наддніпрянців і відо-

⁹⁷ Шпорлюк Р. Створення України / Р. Шпорлюк // Людина і світ. – 2000. – № 3. – С. 9; Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 495, 496.

⁹⁸ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (Проблема зовнішніх моделей) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2003. – Вип. 38. – С. 137, 144, 145.

⁹⁹ Новинки. Виміна дітей з Україною // Діло. – 1910. – Ч. 261. – 10 (23) жовтня.

¹⁰⁰ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури... – С. 143, 144.

¹⁰¹ Романчук Ю. Польщина, русчина, російщина (Кілька споминок) / Ю. Романчук // Діло. – 1910 (1909). – Ч. 9. – 13 січня (31 грудня).

¹⁰² Олесницький Є. Сторінки з мого життя. – С. 293.

¹⁰³ Там само. “Тоді вже було чути в повітрі, що щось висить, щось зближається ... і небаком вибухне. Це висіла в повітрі українська революція, що вибухла справді серед світової війни”, – згадував Є. Олесницький.

мостей про національний рух під Росією, наукову співпрацю, особисті періодичні візити наддніпрянських діячів у Галичину, в т. ч. на відпочинок (рідше – галичан на Наддніпрянщину), діяльність політичних емігрантів з підросійської України в краї, спільне відзначення ювілеїв видатних українських діячів тощо. Однак у стосунках між наддніпрянцями і галичанами по обидва боки австро-російського кордону, що активізувалися в умовах політизації українського національного руху на зламі XIX–XX ст., були чималі труднощі. Відносини українських діячів не набули масового характеру як через об'єктивні (зокрема, відмінність політичної культури, вузький прошарок національно свідомої інтелігенції як провідної верстви суспільства, особливо в Росії, урядові переслідування, брак коштів тощо), так і суб'єктивні причини. Суперечності в наддніпрянсько-галицьких взаєминах з особливою силою проявилися в період української революції 1917–1921 рр., що на тлі несприятливих зовнішньополітичних обставин спричинило відмінне бачення перспектив національного руху.

Игорь Райковский. Взаимоотношения украинских деятелей Галичины и подросийской Украины в начале XX века

Освещены взаимоотношения украинских деятелей Галиции и подросийской Украины в начале XX в., до начала Первой мировой войны. Обращено внимание на основные формы, успехи и трудности в отношениях украинской интеллигенции с обеих сторон австро-росийской границы, которые способствовали утверждению идеи украинского национального единства в общественном сознании галичан.

Ключевые слова: украинское национальное движение, взаимоотношения, деятель, Галиция.

Ihor Raikivskyi. Relations of Ukrainian activists from Galicia and the Russian Empire in the early 20th century

The article highlights relations of Ukrainian activists from Galicia with their counterparts from the Russian Empire up until World War I. It focuses on the main forms of contact as well as on major successes and failures in relations of Ukrainian intelligentsia from two different empires. The claim is made that these relations fostered the idea of unity of Ukraine and Ukrainians among Galician Ukrainians.

Key words: Ukrainian national movement, activist, Galicia.